

РЕЗЮМЕТА

на публикации

на доц. дпсн Нели Цветанова Василева

от участие в конкурс за академичната длъжност „Професор”

по направление 1.2. Педагогика (Специална педагогика – Логопедия),
обявен в ДВ, бр. 33/17.04.2018 г.

Участието ми в настоящия конкурс включва 62 публикационни активности, от които: монография (1), части (глави) от книги (2), студии (8), статии в научни списания (6), публикации в научни сборници (36), резюмета на доклади от научни конференции (3), преводни материали в научни списания (3), отзиви (3). Общо 15 от всички публикации са на чужд език (14 на английски и 1 на полски език). В периода 2004 – 2018 г. имам и 21 участия с рецензии и становища в процедури по защити на дисертационни трудове и хабилитации.

Представените резюмета отразяват разделите: монография, глави от книги, студии, статии в научни списания и публикации в научни сборници.

I. Монография

1. Василева, Н. Детска невропсихология. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски”, 2018. 310 с.

През последните години изследванията в логопедията и специалната педагогика показват тенденция към сближаване с невропсихологията и използване на нейните теоретични и диагностични модели при анализ на широк кръг развитийни нарушения. Процесът е сериозно затруднен от липсата на систематизация на големия масив от данни за невробиологията на детското развитие, което ограничава информацията за структурно-функционалните механизми и динамиката на висшите психични функции.

Монографията „Детска невропсихология” е предназначена за широк кръг студенти и специалисти, за които знанията в тази област са особено необходими. Съдържанието е диференцирано в три глави, проследяващи основните концептуални постановки на детската невропсихология, периодизацията на невропсихичната онтогенеза и състоянието на диагностичните и терапевтични подходи.

За разлика от други разработки в областта, основната цел на труда излиза от рамките на нарушеното детско развитие и акцентира върху закономерностите на типичната онтогенеза. Причината е, че недостатъчното познаване на

неврофизиологичните промени в детския мозък и свързаните с тях функционални механизми и динамика на висшите психични функции, пречи на идентифициране на техните дефицити. Често това води и до „налучкваща” диагноза, основана на комбинация от случайни външни симптоми, неясна прогноза и насочване към неподходяща терапия. Изхожда се от максимата, че изкуството на диагностициране и изборът на правилна терапия се основават на добро познаване на естествените закономерности на нормалното функциониране. Казаното се допълва от факта, че през последните години в детската невропсихология се наблюдава изместване на акцента от класическите случаи на нарушено развитие към невропсихичния профил на нормата. Целта е да се очертаят границите на „меките” случаи на отклонение, свързани с увеличения брой на учениците със специфични нарушения в ученето. Представените особености и периодизации в развитието на висшите психични функции подпомогнат специалистите при разпознаване на някои скрити дефицити и улесняват ориентацията в невропсихичния профил на децата от т. нар. „рискова група”.

Първа глава предлага сравнителен анализ на теориите за детското развитие на Л. С. Виготски и Ж. Пиаже, разглеждани като базисни за концептуалните постановки на детската невропсихология. Специално внимание е отделено на съвременното състояние на детската невропсихология и на едно от новите направления в нея – невропсихология на индивидуалните различия (невропсихология на нормата). То се основава на тезата за фенотипните прояви на съчетанието от биологични и социални фактори, проявяващи се чрез индивидуалните темпове на невропсихичната онтогенеза. Обсъжда се слабо разработеният въпрос за феномена „ръкост” (мануална доминантност), динамиката на проявите му в детска възраст, както и специфичното влияние на ръкостта върху формирането на висшите психични функции. Изнасят се данни от изследване на ръкостта сред български деца в предучилищна възраст.

Централно място в монографията заема подробният анализ на данни за ранната неврогенеза, за връзката между развитието на коровите отдели на мозъка и психичните функции на децата и за формирането на хемисферната специализация. Анализът се допълва от информация за неврофизиологичната организация и възрастовата периодизация на висшите психични функции. В отделни параграфи се разглеждат слабо застъпени в специализираната литература въпроси, свързани с мозъчната организация на емоциите, вниманието и екзекутивните функции. Коментират се данни за ролята на „огледалната” нервна система в развитието на двигателното поведение, езика и емоциите.

В заключителната част на книгата е направен обстоен преглед на методите за невропсихологична диагностика и невропсихологично ориентирана терапия в две от водещите школи по детска невропсихология – руска и американска.

II. Глави от книги

2. Възстановяване на речта след инсулт. В: Ст. Велева-Горанова, Н. Василева, Хр. Недев, *Възстановяване след инсулт*. ИК „Булхерба”, 2011, с. 53 – 126.

„Възстановяване на речта след инсулт” е глава от книга, адресирана както към специалисти, така и към широка аудитория, главно семейства на инсултно болни. В съдържателно отношение тя цели да запълни ограничената информация относно практическите измерения на афазичния синдром. Представена е обобщена, но изчерпателна информация за характера на придобитите езикови нарушения. Симптоматиката при отделните афазични форми следва модел на представяне, различен от традиционните. Същият предлага диференцирано описание на дефицитите на основни аспекти от говоримата и писмената реч на болните (повторна, диалогична и спонтанна реч, разбиране на реч, четене и писане). Допълнен с конкретни примери, подходът улеснява ориентацията на логопеда в характера на клиничната картина при всеки отделен случай. Иновативен момент е представянето на данни за връзката „болест – психика” от гледна точка на отражението на мозъчното заболяване върху когнитивната и емоционално-поведенческа сфера на болния. Очертават се конкретни подходи на терапия при всяка от формите на афазия, подкрепени с вербални и невербални задачи.

3. Dynamic maturation process of the brain structures, visual system and their connections to the structures of the prefrontal cortex in the period 4-6 years of age In: *Prefrontal cortex* (Ed. By Dr. Ana Starcevic). IntechOpen, London, UK (под печат). ISBN 978-953-51-6295-7.

Материалът е глава от книгата *Prefrontal cortex*, дело на международен авторски колектив. Той е в обем от 20 страници и в него се представя подробен теоретичен анализ на мозъчните механизми на зрителното възприятие в предучилищния период, тяхната връзка с работата на структурите от префронталния кортекс и значението им за процеса на огромяване на децата. Изнасят се данни от собствено изследване на сложни форми на зрителен гнозис (проба за идентифициране на незавършени изображения) при деца с типично развитие от три възрастови групи - 4-, 5- и 6-годишни. Като сенсibiliзиран метод за изследване на невербален зрителен гнозис, пробата затруднява сериозно децата в посочения възрастов период. Резултатите сочат преобладаване на аналитичната (лявохемисферна) стратегия на преработка на визуални стимули при 4-годишните и постепенно подобрене на холистичната (дяснохемисферна) стратегия, най-изразено при децата на 6 години. Положителната динамика на идентифициране на стимули в условия на дефицит на признаци се свързва с две условия: подобряване на холистичната стратегия на преработка и нарастващо участие на префронталната кора във функционирането на сложните форми на невербален зрителен гнозис.

III. Студии

4. Василева, Н. Проблемът за детския аутизъм в руската школа. В: *Диагностика и терапия при генерализирани разстройства на развитието* (ред. В. Боянова). С., 2006, с. 24 – 39.

Студията представя подробен преглед на теоретичните концепции на произхода и клиничната картина на синдрома на детския аутизъм в руската психопатологична школа. Основното внимание е насочено към Теорията на нарушение в равнищата на емоционална регулация. Според нея подобно на когнитивното, емоционалното развитие също има сложна системна организация, включваща четири субординирани равнища. Хипофункцията на всяко от тях детерминира различна комбинация от симптоми в социалната и когнитивна комуникация на детето и формира отделна група аутистична патология. Познаването на клиничните изяви на отделните групи улеснява анализа на всеки конкретен случай, като насочва терапията към най-слабите звена в развитието.

5. Василева, Н. Проблеми на ранната диагностика на аутизма. В: *Диагностика и терапия при генерализирани разстройства на развитието* (ред. В. Боянова), С., 2006. с. 67 - 74.

Въпросите на диагнозата и диференциалната диагноза при нарушения от аутистичния спектър са едни от най-трудните и често са обект на дискусии. Целта на студията е очертае утвърдени критерии за възможно най-ранно разпознаване и оценка на аутистичната симптоматика при децата. Същите са съпоставени с нормалните етапи в развитието на няколко основни за детската възраст сфери: реч, моторика, общуване и игра, въображение. Подчертава се изключителното значение на ранното диагностициране за навременно стартиране на многопрофилна терапия. Нейното провеждане през сензитивни за детското развитие периоди стимулира изграждането на компенсаторни мозъчни механизми и гарантира постигане на значителни резултати, независимо от тежестта на патологията.

6. Василева, Н. Терапевтични модели за интеграция на деца с аутизъм. В: *Диагностика и терапия при генерализирани разстройства на развитието* (ред. В. Боянова), С., 2006. с. 86 - 100.

Разработването на адекватни и ефективни методи за терапия е един от най-актуалните проблеми на детския аутизъм, който рефлектира пряко върху процеса на интеграция. Студията разглежда принципите на планиране на терапевтичните занятия и специфичните акценти, които ги отличават от тези при други форми на психическа дизонтогенеза. Поради генерализирания си характер, нарушението предполага комплексен подход, основан на съвместна и координирана работа на различни специалисти (психолог, логопед, специален педагог, музикотерапевт, ерготерапевт). Обръща се внимание на необходимостта от индивидуализиране на съществуващите корекционни практики, целта на които следва да се насочи към изработване на балансирани навици за комуникация между детето и средата. Материалът предлага подробен анализ на различни системи на терапия на аутизма, доказали своя ефект. Специално внимание е отделено на системите на холдинг-терапия, психолого-педагогическа терапия, речева терапия и сензорна терапия.

Представена е методическата и съдържателна насоченост на етапите, свързани с формиране на езикови и комуникативни умения при деца с аутистична патология.

7. Василева, Н. Теоретико - диагностични постановки в детската невропсихология и мястото им в анализа на нарушенията в развитието. В: Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски“- ФНПП, Т. 104, 2012. с. 71 – 90.

Разглеждат се актуални проблеми на съвременните науки за детското развитие от позиция на детерминиращото влияние на неврогенезата. Основният акцент е върху значението на теоретичните и диагностични разработки в детската невропсихология за анализа на механизмите на отделните типове психическа дизонтогенеза и свързаните с тях корекционно-развиващи стратегии. Представено е историческото развитие на детската невропсихология и нейния диагностичен инструментариум. Специално внимание е отделено на основните принципи, върху които се опира невропсихичното развитие на детето (вътрешносистемна и междусистемна хетерохронност на функциите, междуфункционални преустройства, асинхронност в развитието, йерархична организация и явления на „нулиране“ на функциите). Коментира се мястото на невропсихологичните методи при разкриване на различни субклинични форми в детското развитие и връзката им с конкретни мозъчни дефицити. Представена е класификация на невропсихичните синдроми, съобразена с етапите на структурно-морфологичното съзряване на детския мозък и възможните отклонения от него. Очертават се съдържателните насоки и структурата на съвременните диагностичните подходи в детската невропсихология.

8. Vasileva, N. Neuropsychological analysis of some aspects of the language functioning in the pre-school age period. In: *Verbal Communication Quality. Interdisciplinary Research II* (ed. Slobodan T. Jovičić, S. T., Subotić, M., Sovilj, M.). LAAC & IEPSP, Belgrade 2013. pp. 396 – 412.

В литературата по проблемите на дислексията съществуват голям брой разработки, които я свързват с нарушения във фонологичните способности и бързото автоматизирано (серийно) назоваване. Тази зависимост налага изработване на невропсихологични профили на децата в предучилищния период, които позволяват обективен подбор на нисконормативните случаи. Приема се, че уменията за генериране на вербални асоциации имат близки механизми с бързото назоваване на стимули и също са с прогностична стойност за трудности в ученето. Студията представя резултати от изследване с адаптирана проба за вербални асоциации на деца на 4, 5 и 6 години от три типа населено място (столица, областен град и малък град). Пробата оценява способността на децата за активно извличане на думи от дългосрочната памет и превключване от една дума в друга. Използват се три типа асоциативни задачи: свободни асоциации, асоциации за действия и асоциации за плодове и зеленчуци. Първа и трета проба активизират основно

постериорните (задни) отдели на лява хемисфера, докато втората корелира с ефективността на предните (антериорни) отдели. Статистическият анализ показва влиянието върху асоциативните операции на три независими фактора: възраст, населено място и пол. Резултатите за свободните асоциации сочат значимо влияние на факторите възраст и населено място. На материала на асоциациите за действия и тези за плодове и зеленчуци статистически значимо влияние има само възрастовият фактор. Изводите обобщават сензитивността на предучилищния период за формиране на различен тип вербални асоциации. Заключение е, че децата се справят най-добре с генериране на свободни асоциации, докато асоциациите за действия затрудняват всички възрастови групи. Данните водят до предположение за изпреварващо функционално развитие на задните мозъчни отдели, на фона на по-бавно съзряване на фронталните отдели.

9. Василева, Н. Развитие и съвременно състояние на детската невропсихология. В: Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски” – ФНПП. Том 107. СУ, 2016. с. 109 - 126.

Материалът разглежда актуални проблеми на съвременната детска невропсихология. Очертава се научното пространство на тази област от психологическите знания – нейният обект, принципи и взаимодействие с други невронауки (невроанатомия, неврофизиология, неврогенетика). Особен акцент се поставя върху теоретичните основи, довели до отделяне на детската невропсихология като самостоятелно направление – когнитивните теории на Ж. Пиаже и Л. С. Виготски за основните етапи и закономерности на детското развитие. Представен е задълбочен сравнителен анализ на двете теоретични концепции, допълнен от експериментални данни, потвърждаващи тяхната обективност. Очертава се картината на съвременния етап от развитието на детската невропсихология, допълнена с актуална информация за формирането на интер- и интрахемисферните връзки в детския мозък. Разглежда се хипотезата за модуларната организация на нервната система, обясняваща нейната пластичност и компенсаторни възможности.

10. Василева, Н. Невропсихология на индивидуалните различия и проблемите на нормата в детското развитие. В: Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски” - ФНПП. Том 109. СУ, 2017. с. 47 – 62.

Студията представя теоретичен анализ на един от актуалните в детската невропсихология въпроси, свързан с необходимостта от извеждане на възрастовите норми на невропсихично развитие, като база за диференциране на нарушенията в него. Ясно се очертава полето на ново направление на изследвания – невропсихология на индивидуалните различия (невропсихология на нормата) от гледна точка на взаимодействието на биологични и социални фактори и влиянието им върху динамиката и характера на развитието. Описват се принципите на хетерохронно и неравномерно формиране на функциите в границите на детската норма, както и диференцирането на

подгрупи в нея. Специално внимание е отделено на категорията деца със субклинични форми на отклонение в развитието като рискова група за поява на нарушения в ученето. Изяснява се съдържанието на важни за невропсихологичната теория и диагностика понятия – неравномерно и ирегулярно психично развитие, позитивен и негативен невропсихологичен синдром.

11. Василева, Н. Състояние и динамика на зрителния гнозис при деца от предучилищна възраст. В: Годишник на СУ „Св. Кл. Охридски” – ФНПП. Том 110, 2018 (под печат)

Разглежда се актуален за невропсихологията проблем, свързан със състоянието и динамиката на невербалния зрителен гнозис при деца от предучилищна възраст, в качеството му на прогностичен маркер за трудности в ученето. Той се основава на факта, че през последните години все повече автори изключват недоразвитието на фонологичните операции като основна причина за дислексична симптоматика и обръщат внимание на състоянието на сложните невербални функции. Представени са резултати от невропсихологично изследване на 365 деца с типично развитие от три възрастови подгрупи, живеещи в различни демографски условия. Статистическият анализ на данните оценява влиянието върху формирането на гнозисните функции на три независими фактора: възраст, населено място и пол. Особеностите във функционирането на зрителния гнозис се интерпретират от позиция на съвременните неврофизиологични данни за възрастовите промени в кортикалната преработка на визуална информация. Качественият анализ коментира състоянието на холистичните стратегии на обработка на зрителни стимули и характера на отговорите на децата. Изнасят се нормативни данни от изпълнение на задачи за невербален зрителен гнозис при възрастовите групи на 4-, 5- и 6-годишни деца. Изводите определят предучилищния период като сензитивен за формиране на перцептивните операции в рамките на зрителната модалност.

IV. Статии в научни списания

12. Василева, Н. Исторически преглед на проблема за нарушенията в детското езиково развитие. Списание *Специална педагогика*, декември 2008. с. 27 - 37.

Статията разглежда въпроси, свързани с историческото развитие на концепцията за детските езикови нарушения. Представят се теоретични виждания на автори от различни научни школи (западна и руска) и от различни научни направления (медицинско, лингвистично, педагогическо). Проследява се историческото развитие на термините за означаване на нарушенията в развитието на детския език и тяхната обвързаност с

ведещите през отделните периоди теоретични модели. Коментира се мнението на някои учени, че теоретичните спорове относно това как случаите на първична езикова патология да бъдат описани и формулирани на клиничен език, са следствие от липсата на медицински раздел, посветен на развитието и патологията на човешката реч. Допълнително внимание се отделя на състоянието на проблема в съвременната логопедична литература, както и на важни въпроси, касаещи диагностиката и терапията на детските езикови нарушения.

13. Василева, Н. Ранна идентификация на нарушенията от аутистичния спектър при децата – диагностична карта. Списание *Специална педагогика*, януари 2012. с. 42 - 54.

Статията е посветена на актуални проблеми на детския аутизъм, свързани с ранно идентифициране (от 0 до 3 години) и класифициране на различни по характер симптоми в ролята им на прогностични маркери за развитие на аутистична патология. За първи път в българската специализирана литература е представен обобщен авторски модел за количествена оценка на дефицитни прояви (критерии) в десет сфери от детското развитие. Разграничаването на сферите дава възможност за най-точно определяне на водещите трудности на детето и очертаване на акцентите при разработване на коригираща и развиваща терапия. Общият брой критерии в диагностичната карта е 100, като всеки се оценява по тристепенна скала (от 0 до 2 точки). На тази основа се извежда Коефициент на аутизъм (КА), който има ориентировъчна функция, но е важна част от анамнезата на детето. Макар да е разработена за нуждите на ранната диагностика на аутизма (до 3-годишна възраст), диагностичната карта може да бъде използвана и след въпросната възраст.

14. Vasileva, N. Diagnosis and therapy of motor disturbances in children with autism. *Journal of Special Education and Rehabilitation*, 2012; volume 13, issue 3-4. pp. 55 - 68. DOI: 10.2478/v10215-011-0025-3.

Статията е посветена на недостатъчно разработени въпроси в сферата на детския аутизъм, визиращи нарушенията в моторното развитие на децата като един от патогномоничните за патологията симптоми. От позиция на теорията, свързваща аутизма с хипофункция в равнищата на емоционална регулация на поведението, е направен подробен анализ на двигателните дефицити при тяхното нарушение. Обобщението на моторните дисфункции има определена диагностична стойност, тъй като ориентира специалистите към възможната им връзка с конкретни поведенчески дефицити. Подробно се описват техники за корекция и стимулиране на двигателното развитие при работа с деца с аутистична патология. Публикацията привлече вниманието на някои чужди автори по проблема и бе отразена в реномирани международни списания (*J Research in Autism Spectrum Disorders* и *J Child Adolescent Behavior*).

15. Василева, Н. Невропсихологични параметри на развитието на динамичния праксис при деца от предучилищна възраст. Списание *Специална педагогика и логопедия*, юни-декември, 2013. с. 34 – 46.

Материалът е посветен на слабо разработен проблем в детската невропсихология, свързан със спецификата в развитието на динамичния праксис в предучилищна възраст. Коментират се съвременни изследвания на етапите на формиране на праксиса у децата и свързаните с тях прояви на развитийна диспраксия. Специално внимание е отделено на кортикалната организация на моторните имитации. Представени са данни от собствено изследване на динамичния праксис при голяма група деца на 4, 5 и 6 години. Дисперсионният анализ на получените резултати доказва значимо влияние върху формирането на праксисни умения на три независими фактора: възраст, пол и населено място. Интерес представлява влиянието на възрастовия фактор, предвид неравномерното нарастване на резултатите на децата. Фактът се обяснява с възрастовите тенденции в съзряването на префронталните и фронтално-париетните мозъчни отдели, определяни като неврофизиологична основа за имитиране на движения и за овладяване на сложни двигателни програми. Формулираните изводи определят предучилищната възраст като сензитивен период за развитие на динамичния праксис, същинските проявления на който следва да се очакват след 5-годишна възраст. Това има важно значение за диагностичната практика и разработването на стимулиращи методи за двигателно развитие на децата.

16. Vasileva, N. Dynamics of the Graphic Motor Skills in the Pre-School Age Children (a Neuropsychological Evaluation). *International Journal of Psychology and Cognitive Science*, Vol. 1, No. 2, Publication Date: July 18, 2015. pp. 17 - 23.

Графомоторните умения са базисен и динамично развиващ се компонент в периода на предучилищната възраст и имат характер на предиктор за развитие на дислексична симптоматика. Статията представя резултати от изследване на графомоторните умения на деца от предучилищна възраст деца (4 – 6 години) с невропсихологична проба за оценка на серийната организация на движенията. Пробата позволява анализ на способността на децата за усвояване и автоматизиране на графична двигателна програма. Допълнително се коментират особеностите при превключване от едно към друго движение на ръката, както и състоянието на зрително-моторния контрол. Обработката на резултатите се базира на трифакторен дисперсионен анализ. Изводите са за значително влияние върху динамиката на графомоторните умения на децата на три фактора: възраст, пол и населено място.

17. Vasileva N. Dynamics of the complex forms of visual perception in children of pre-school age (a neuropsychological analysis). *Journal of special education and rehabilitation*. Vol. 16, July-December No 3-4, 2015. p. 52 – 70.

Редица изследвания на деца в предучилищна възраст доказват определящата роля на слуховите и визуалните процеси за формиране на четивни умения. Това обективира

необходимостта от оценяване на сложните форми на зрително възприятие и нейното диагностично значение. В статията се изнасят данни от собствено изследване на 365 деца с типично развитие във възрастта 4 – 6 години, целта на което е извеждане на подгрупи с различна степен на функциониране на зрително възприятие. Използван е възрастово адаптиран вариант на теста на Roppelreuter-Ghent за сегрегиране на фигури от фон. Резултатите са подложени на трифакторен дисперсионен анализ за определяне на статистическата значимост на факторите възраст, пол и населено място върху развитието на невербалния зрителен гнозис на децата. Установява се, че 25% от групата на децата на 6 години показват ниски стойности на уменията за зрително разпознаване, които биха могли да се разглеждат като рискови за развитие на дислексия. Изводът е, че в периода 4 – 6 години е налице динамично съзряване на дяснохемисферните структури на вентралната зрителна система, което обяснява положителната възрастова динамика на способностите за зрителна дискриминация на обекти в затруднени условия.

V. Доклади в научни сборници

18. Василева, Н. Характеристика на нарушенията в речевото развитие при синдром на ранен детски аутизъм. В: Сборник доклади “Обучение и възпитание в началните училища, детските градини и специалните училищни заведения”, изд. на СУ „Св. Кл. Охридски”. 2004., с. 355 – 358.

Материалът представя кратък анализ на задължителните симптоми при синдром на детски аутизъм. Подробно са описани характерните за патологията симптоми на забавяне и атипично развитие на езика и говора. Прави се опит за диференциране на вътрешни подгрупи деца с аутизъм според различията във времето на проговаряне и спецификата на водещите дефицити в речта.

19. Василева, Н. Състояние на някои невербални когнитивни операции при 6-годишни деца с общо недоразвитие на речта. В: Сборник „Образование и изкуство”, том III. ШУ „Еп. К. Преславски”, 2004. с. 243 – 249.

Коментират се литературни данни, че при децата с общо речево недоразвитие се наблюдават като дефицити във вербалните, така и в невербалните функции. Подчертава се определящото значение на невербалния интелект за диференциалната диагноза при първични и вторични езикови нарушения. Изнасят се данни от собствено изследване на 20 деца с нарушено езиково развитие чрез задачи за зрителна дискриминация на форми и сканиране на зрителен еталон. Анализът потвърждава тезата за нехомогенен състав на изследваната група и води до отделяне на вътрешни подгрупи. В сравнение с контролите,

децата с нарушено езиково развитие показват забавено формиране на невербалните перцептивни операции.

20. Василева, Н. Проблеми на речевата диагностика и терапия при синдром на детски аутизъм. В: Сборник доклади от IV национална конференция на НСЛФБ “Концептуализация на прехода в българската логопедия през първото десетилетие на XXI век”. С., 2005. с. 204 – 216.

Материалът акцентира както върху върху характера и проявите на речевата симптоматика при аутизъм, така и върху диагностичните критерии за разграничаване на патологията от други, близки по външна проява нарушения в развитието. Представя се класификация на групи деца с аутизъм според характера и тежестта на вербалните дефицити. Очертават се насоките на планиране на логопедичната терапия при всяка от групите, с акцент както върху сходствата, така и върху различията в хода на корекция.

21. Василева Н., П. Петков. Състояние на процесите на формиране на понятия при 6 и 7- годишни деца с дефицит на езиково развитие. В: Сборник доклади “Образование и изкуство”, Т. IV. Шумен, 2005. с. 86 – 91.

Изнасят се данни от лонгитюдно изследване на семантично-понятийната система при 6-7-годишни деца с първична езикова патология чрез метода за класифициране на обекти. Сравнението с контролните групи показва забавено формиране на понятийните възли в семантичната памет в случаи на забавено езиково развитие. Регистрираната възрастова динамика е по посока от връзки за сходство между обектите (при 6-годишните) към връзки на категориален принцип на класифициране (при 7-годишните).

22. Василева, Н. Насоки и съдържание на логопедичната терапия при деца с аутизъм. В: Сборник доклади “Осигуряване и оценяване качеството на обучение”, изд. СУ „Св. Кл. Охридски”, 2005. с. 348 - 351.

Материалът е с изразена насоченост към логопедичната практика и визира спецификата на работата на логопеда с деца от аутистичния спектър. Основно внимание е отделено на етапите, съдържанието и методическата организация на речевата рехабилитация. Същите се обосновават на анализ на спецификата на етапите на развитие и проявление на вербалните дисфункции в комплексната клинична картина на нарушенията от аутистичния спектър.

23. Плачкова-Славова, П., Н. Василева. Рисунката на човек като предиктор за трудности при овладяване на писмената реч. В: Сборник доклади „Осигуряване и оценяване качеството на обучение”, СУ, 2005. с. 351-355.

Докладът е съвместна публикация с П. Плачкова, редовен докторант към катедра Специална педагогика и логопедия и отразява част от резултатите на нейното дисертационно изследване, свързано с анализ на предикторите за дислексия. Коментира се състоянието на графичните умения при деца с типично развитие от предучилищна възраст, оценени чрез метода на рисунка на човешка фигура. Основание за това са данни на редица чужди автори, които визират етиологична връзка между развитието на графомоторните умения и появата на дисграфична симптоматика.

24. Василева, Н., Т. Василиадис. Теоретико-диагностични аспекти на дислексията в съвременната гръцка логопедия. В: Сборник доклади „Осигуряване и оценяване качеството на обучение”, СУ, 2005. с. 361-364.

Докладът представя анализ на разработките по проблемите на дислексията в специализираната гръцка литература. Основният акцент е върху теоретичните аспекти на нарушението от позиция на водещи симптоми и класификация на формите. Очертани са и съдържателните аспекти на актуалния в гръцката логопедия инструментариум за диагностика на развитийната дислексия.

25. Ценова, Ц., Н. Василева. Теоретико-диагностични проблеми на категорията „деца с нарушения в способността за учене” – пленарен доклад. В: Сборник доклади „Подготовката на учители и социални педагози в навечерието на европейската интеграция”, „Веда Словена – ЖГ”, С., 2006. с. 44 - 56.

В качеството си на пленарен доклад на конференция на ФНПП, материалът представя подробен анализ на една от най-актуалните за логопедията и педагогиката категории, тази на специфичните нарушения в ученето. Очертава се историческото развитие на проблема и промените в терминологията, детерминирани от приоритетното влияние на основните за логопедичната теория модели – медицински и социално-педагогически. Мултидисциплинарният подход към нарушенията в ученето е представен чрез анализ на три водещи концепции, очертаващи дизонтогенезата на писмения език от различни научни позиции: медицински, психологически, педагогически. Отделно се коментират невропсихологичните дефицити, типично проявяващи се в случаи на дислексия. Специално внимание е отделено на проблемите по превенция и ранна диагностика на трудностите в ученето, предвид голямото им социално и практическо значение. Подчертава се необходимостта от индивидуално съобразена комплексна терапия, основана на взаимодействие на мултидисциплинарен екип от специалисти.

26. Василева, Н. Ролята на социалния педагог в новите реалности на интегрираното обучение. В: Сборник от юбилейна научна конференция „Социална педагогика – история, теория и практика”. С., 2007. с. 94 - 102.

Проблемите на образователната и социална интеграция на децата с нарушено развитие се коментират от позиция на новите реалности в сферата на образованието и Националната стратегия за равни възможности на хората с увреждания. Подчертава се екипният характер на процеса на интеграция и мястото в него ресурсния учител и социалния педагог. Коментира се фактът, че в типовата индивидуална програма за деца със СОП е заложена оценка на социалните, трудови и професионални умения, без да е фиксирано присъствието в екипа за комплексно оценяване на социален педагог. Излага се собствено виждане за мястото и ролята на социалните педагози в процеса на образователна и социална интеграция на децата с увреждания и необходимостта от по-широко присъствие в университетското обучение на информация за спецификата на отделните типове нарушено развитие.

27. Василева, Н. Аспекти на приложение на невропсихологичната терминология в съвременната логопедия. В: Сборник „Съвременни тенденции в специално - педагогическата и логопедична терминология”. С., 2008. с. 175 - 180.

Материалът представя авторска позиция за необходимостта от интегриране на терминологичните и диагностични модели на невропсихология и логопедията. Терминологичният обмен между двете науки се основава на следните положения: общност на принципите за анализ на речевата патология в ранна и предучилищна възраст (принцип на развитие, на възрастова динамика в кортикалната локализация на психичните функции, на системен подход); общност на целите на използваните диагностични модели. Прилагането на невропсихологичната терминология и диагностична система в процеса на речева терапия ще предотврати редица грешки в оценката на основни страни от езиковото и когнитивното функциониране на при сложни форми на речева дизонтогенеза.

28. Vasileva, N. Forms of Stimulation of the Early Speech and Language Development of Children. In: *Verbal Communication Disorders (Prevention, Detection and Treatment)*, ed. by M. Sovilj, M. Skanavis, Patra – Belgrade, 2008. с. 345 - 353.

Периодът на ранното детство (0 – 3 години) е сензитивен за основните аспекти (езикови, когнитивни, двигателни и емоционално-поведенчески) на психофизическото развитие. Централната идея на материалът е да подчертае ролята на емоционалната комуникация между детето и възрастните, в рамките на която то възприема и усвоява различни поведенчески модели. Изтъква се стимулиращото влияние на емоционалната комуникация за появата и развитието на вербална активност. На ранните етапи последната се проявява под формата на вродени гласови реакции, които постепенно стават основа за развитие на езиковата система. Подчертава се, че случаите на ранен детски аутизъм са естествен модел за анализ на връзката между емоционалната и вербална комуникация в ранното детско развитие. Специфично за ранното говорно и езиково развитие е, че то съвпада както с активно асимилиране на емоционално-поведенчески модели от страна на

детето, така и с постепенно формиране на неговата познавателна и двигателна дейност. Статията описва различни форми на емоционално насочени ситуации за стимулиране на ранното езиково и двигателно развитие.

29. Василева, Н. Невропсихологични аспекти на диагностиката и терапията при работа с деца със специални образователни потребности в условията на интегрирано обучение. В: Сборник „Особености на интегрираното обучение“ (ред. З. Добрев). С., изд. „Д-р Иван Богоров“, 2008. с. 75 - 88.

Статията е посветена на актуален за последните десетилетия проблем, свързан с активно разработване на невропсихологично ориентирани подходи на диагностика и терапия в процеса на интеграция на деца със СОП. Подробно се анализират някои съвременни модели за невропсихологична диагностика в детска възраст, позволяващи регистриране на дефицитните страни в развитието на висшите психични функции. Подчертава се централното значение на техния анализ при разработване на индивидуалните програми за обучение на деца с различни форми на нарушено развитие. Подробно се представят структурата и съдържанието на терапевтичния модел на А. Л. Сиротюк „Програма за формиране и развитие на невропсихологичното пространство на проблемното дете“.

30. Vasileva, N., E. Kurtela. Level of readiness for school education of children with specific disorders of the language development from the Republic of Cyprus. In: Proceedings of Second European Congress „Early Prevention in Children with Verbal Communication Disorders“. Belgrade, 2008. p. 358-363.

Материалът е съвместна публикация с чуждестранен докторант и представя основни аспекти от неговата дисертационна разработка. Коментират се данни от мащабно изследване на 120 деца от Република Кипър, 60 от които с диагноза за забавено езиково развитие и 60 с нормално езиково развитие. На материала на Гьопингски тест, адаптиран за гръцки език и оценяващ степента на готовност за учене, сред изследваната популация деца се диференцират три вътрешни подгрупи: готови, частично готови и неготови. Макар статистическите данни да говорят за нехомогенен състав и на двете групи (експериментална и контролна), сред децата с нарушено езиково развитие преобладават случаите на неготови за обучение, а при тези с типично развитие – случаите на напълно готови. Формулираните изводи подчертават прогностичния характер на състоянието на устния език за процеса и динамиката на усвояване на писмената реч.

31. Василева, Н. Практични нарушения при деца с аутистичен синдром и насоки за тяхното преодоляване. В: Сборник от VII национална конференция на НСЛБ „Екипна работа при пациенти с моторни дефицити“. С., 2009. с. 125 - 134.

Докладът е посветен на слабо разработен аспект от клиничната симптоматика на аутизма, свързан с нарушенията в развитието и прилагането на праксисните умения на децата. Издига се идеята, че някои от видовете праксис (самообслужване, битови действия, комуникативни жестове) имат по-голямо значение за социалната адаптация от усвояването на академични знания и следва да заемат полагащо им се място в структурата на комплексната терапия на синдрома. Представени са и някои насоки за стимулиране формирането на различните видове праксисни умения при децата от аутистичния спектър.

32. Vasileva, N. Prolbemy wspierania dzieci z autyzmem I ich rodzin w Bulgarii (Съдържание и насоки на интеграцията на деца с аутизъм в Република България). In: Rodzina osob z niepełnosprawnością intelektualną wobec wyzwań współczesności (redakcja naukowa Agnieszka Zyta). Torun, 2010, pp. 111 – 121 (in Polish).

Статията има за цел да представи информация за интеграцията на деца с аутистичен синдром в политиката на българската образователна и социална система. Специално внимание е отделено на разработването на индивидуални програми за развитие и образование и на взаимодействието между социалните работници и семействата на децата. Коментира се и въпросът за подготовката на специалисти (педагози, логопеди, ерготерапевти и др.) за работа с деца и възрастни с генерализирани нарушения. Специално внимание е отделено на проблема за ранната диагностика и прилагането на различни терапевтични подходи в работата с децата. Представя се идеята за диференциране на вътрешни групи в рамките на аутистичния синдром и се очертават спецификите на водещите дефицити и насоките на корекционно въздействие при всяка от тях. Обосновава се значението на тясното сътрудничество с родителите на децата, целящо тяхното запознаване с характера на проблемите на детето и включването им в реализацията на основните дейности от индивидуалната програма.

33. Василева, Н. Диагностика и терапия на двигателните нарушения при деца с аутистичен синдром. В: Сборник научни трудове „Специална педагогика. Развитие на комуникативните възможности при деца със специални образователни потребности в условията на интегрирано обучение“. ШУ „Еп. К. Преславски“. Шумен, 2010. с. 72 - 94.

Материалът представя подробен анализ на специализираната литература по проблемите на моторното развитие при деца с аутистична патология и мястото им в клиничната картина на синдрома. Подчертава се, че макар още първите изследователи на патологията да обръщат внимание на двигателното недоразвитие при аутизъм, едва през последните години то става обект на засилено внимание и специализирано въздействие. Описани са ранните прояви на нарушения в двигателното развитие, наблюдавани при отделните групи деца с аутизъм, както и тяхното значение за диференциалната

диагностика. Представени са някои насоки на корекционно въздействие, базирани на водещите двигателни нарушения.

34. Василева, Н. Влияние на емоционалните нарушения върху езиковото и речево развитие при деца със синдром на аутизъм. В: Сборник от Юбилейна научна конференция „100 години от рождението на проф. Дечо Денев; 25 години Факултет по начална и предучилищна педагогика. Теория и практика на специалната педагогика. С., 2010. с. 258-263.

Материалът разглежда връзката „емоции – реч” в периода на ранното детско развитие, като за целта се цитират и данни от съвременни неврофизиологични изследвания. Подчертава се, че характерната за детския аутизъм хипофункция на равнищата на емоционалната система води до атипично формиране на невронните мрежи на интелекта и езика, като определя спецификата на наблюдаваните симптоми. Различията в механизмите на отделните емоционални равнища обясняват спецификата в проявите на езиковата дизонтогенеза при подгрупите на аутизма. Представеният теоретико-диагностичен модел на отражение на емоционалните дисфункции върху езиковите и говорни дефицити на децата улеснява избора на методически похвати в хода на логопедичната и поведенческа терапия.

35. Василева, Н. Логопедичната терапия като средство за интеграция на децата с нарушения от аутистичния спектър (насоки и методи). В: Сборник научни трудове „Иновации в образованието”, Шумен, 2010. с. 493 - 501.

Материалът представя подробен анализ на детския аутизъм от гледна точка на парадигмата за первазивните нарушения. Обобщават се литературни данни за спецификата на речевата и други когнитивни сфери в случаи на аутизъм, свързана с тяхното скокообразно и асинхронно развитие. Подробно се описват нарушенията в речта при отделните групи аутистична патология. Представя се тезата на редица автори, че децата с аутизъм имат способност за разбиране и изразяване чрез реч, но нарушенията в афективното развитие и комуникацията не позволяват спонтанното им развитие. Отделна част от публикацията представя конкретни насоки за стимулиране на разбирането на реч и развитие на вербалната експресия при отделните групи деца с аутизъм.

36. Василева, Н. Теоретико-диагностични проблеми на детския аутизъм в западната и руската школа. В: Сборник научни трудове от *Национална конференция с международно участие „40 години Шуменски университет 1971-2011”*. Шумен, 2011. с. 427-435.

Статията сравнява западната (главно англоезична) с руската научна школа относно перспективите на изследванията по проблемите на детския аутизъм. Дискутира се историческото развитие и свързаните с него промени в тълкуването на аутистичния

синдром. Основно място заема анализът на клиничните и психологическите идеи, опитвайки се да изяснят етиологията и механизмите на патологията. Представя се обзор на изследванията по проблемите на детския аутизъм в западната и руската школи, с акцент върху тенденциите за сближаване на техните теоретични концепции и диагностични критерии.

37. Василева, Н. Теоретико-диагностични проблеми на съвременната детска невропсихология. В: Сборник научни доклади от XI международна научна конференция „Приложна психология и социална практика”. Варна, ВСУ, 2012. с. 486 – 498.

Докладът представя анализ на тенденциите в разработките на съвременната детска невропсихология. Коментират се някои широко обсъждани през последните десетилетия концепции, като: взаимодействието между генотипа и факторите на средата, влиянието на генетичните програми върху невропсихичното развитие на децата, концептуалните различия между детската и възрастовата невропсихология, действието на принципа на хетерохронност и неговите проявления в етапите на детското развитие. Специално внимание е отделено на проблема за определяне на границите на нормата в детската невропсихология и принципните различия на диагностичния процес от този при възрастни. Подчертава се тенденцията за замяна на класическата (локална, топична) диагностика с функционална, предвид динамичните промени в състоянието на висшите психични функции при децата.

38. Василева, Н. Насоки и съдържание на невропсихологично ориентираната терапия в детска възраст. В: Годишник на ШУ „Еп. К. Преславски”, Том XVI D, Педагогически факултет. *Научни трудове от конференция „Образователни технологии”*. Шумен, 2012. с. 377 - 386.

Материалът разглежда закономерната връзка между невропсихологичната диагностика и невропсихологично насочената терапия. Същата се изразява в това, че диагностиката позволява да се определи механизма на „пробив” в програмата на развитие на детето, което е база за разработване на адекватна терапия. Очертават се основните акценти на процеса на невропсихологична рехабилитация в детска възраст, съобразени с принципа на системен подход и възрастовите закономерности на обвързване на мозъчните структури (кортикални и субкортикални) с развитието на висшите психични функции. Представят се някои съвременни модели на невропсихологично ориентирани корекционни програми, базирани на принципа на въздействие „отдолу – нагоре”, т. е. от стимулиране на по-ранните базисни функции към такива със сложна мозъчна организация.

39. Vasileva, N. Development of the graphic skills in children from pre-school age: a neuropsychological analysis. Proceedings of International Conference “Reading and Dyslexia”, Albena, 2013. с. 27 - 39.

Представят се резултати от собствено невропсихологично изследване на състоянието и динамиката на графичните умения при 365 деца на възраст 4–6 години с типично развитие, живеещи в различни демографски условия. Изследването на графомоторните умения в този период има особено значение, тъй като е един от критериите, формиращи базата на готовност за училищно обучение. Използваната диагностична проба е насочена към усвояване и автоматизиране на двигателна графична програма, аналогична на движенията на ръката при писане. Статистическият анализ на данните показва, че макар периодът 4-6 години да е сензитивен за съзряването на премоторните фронтални отдели на кората, отговорни за усвояване на двигателни програми, само 18% от децата на 6 години се справят напълно с графичната задача. Фактът говори за недостатъчно развитие на зрително-моторните координации и ексекутивните функции при голяма част от децата в предучилищна възраст, което следва да се отчита както в логопедичната, така и в практиката на предучилищните педагози.

40. Vasileva, N. The state of verbal associations in pre-school aged children (neuropsychological analysis). Proceedings "SPEECH AND LANGUAGE" (4th International Conference on Fundamental and Applied Aspects of Speech and Language). Belgrade, 2013. p. 240 - 247.

Разглеждат се актуални за съвременната логопедия въпроси, свързани с превенцията и ранната диагностика на бъдещо развитие на дислексична симптоматика при деца от предучилищна възраст. Посочва се голямото значение, което изследователите на дислексията отдават на състоянието на фонологичните процеси и уменията за бързо серийно назоваване при децата, които имат сходни механизми с вербалните асоциации. Коментират се собствени данни от изследване на асоциативните процеси при деца от предучилищна възраст на материала на свободни, граматично и тематично фиксирани асоциации, чувствителни към работата на постериорните (темпорални) и фронталните региони на лява мозъчна хемисфера. Резултатите говорят за по-добро състояние на свободните асоциации и свързани с тях постериорни отдели, при по-забавено съзряване на тези от фронталния дял.

41. Vasileva, N. Specifics of the verbal memory of pre-school aged children (neuropsychological analysis). In: Proceedings "4th International Congress on Early Prevention in Children with Verbal Communication Disorders". Varna, September 5th – 7th, 2014. p. 113-119.

Материалът представя състоянието и особеностите на функциониране на краткосрочната вербална памет при деца с нормално психично развитие от предучилищна възраст (4 – 6 години), анализирани на базата на адаптирано невропсихологично изследване с използване на пробата „Серийно припомняне (вербална памет)“. Представят се данни от трифакторен дисперсионен анализ за влиянието върху резултатите на децата на факторите „възраст“, „населено място“ и „пол“. Една от водещите тези на изследването

е откриване на група деца с ниски показатели за вербална памет, които имат характер на предиктори за бъдещо развитие на дислексична симптоматика. Резултатите доказват наличие на положителна възрастова динамика на процесите на вербална памет, свързана с нарастване на обема и точността на възпроизведените вербални единици и намаляване на проактивната интерференция. Доказва се статистическото влияние само на възрастовия фактор. Предвид значението на паметта като един от предикторите за развитие на дислексия, специално внимание е отделено на състоянието ѝ при децата на 6 години, на които предстои постъпване в училище.

42. Василева, Н. Невропсихологични диагностични модели в северноамериканската школа. В: Годишник на ШУ „Еп. Константин Преславски”, Т. XVIII D, Педагогически факултет, 2014. с. 511 – 519.

Материалът има характер на теоретичен обзор и разглежда много актуален въпрос в рамките на детската невропсихология, свързан с методологичните и съдържателни аспекти на диагностичния инструментариум за деца. Очертават се етапите в развитието на американската детска невропсихология и съществуващите в нея невропсихологични тестови батерии. Представена е структурата и съдържанието на една от първите класически диагностични батерии за деца (невропсихологичната батерия на Холстед-Рейтън), запазила широкото си приложение в невропсихологичната практика и до днес.

43. Василева, Н. Състояние на функционалната моторна асиметрия при деца от предучилищна възраст. В: Сборник доклади от Научна конференция с международно участие „Комуникативни и емоционално-поведенчески нарушения”, НБУ, 2014. с. 25 – 33.

Докладът разглежда слабо разработен от позициите на детската невропсихология въпрос, касаещ разпространението на мануалната моторна асиметрия (ръкост), като една от проявите на хемисферна латерализация на мозъчните функции при децата. Изнасят се данни от собствено изследване на ръкостта при контингент от 365 деца с типично развитие на възраст 4-6 години. Същите живеят в различни по социокултурни характеристики населени места. Процедурата включва авторска проба за ръкост, на основата на която се изчислява коефициент на латерално предпочитание. Анализът на данните показва влияние върху мануалната латерализация на възрастовите и демографските фактори. Налице е тенденция на постепенно увеличаване на дяснолатералните признаци (предпочитания) по посока от 4- към 6-годишна възраст и от малките към големите населени места.

44. Василева, Н. Графомоторни умения при деца от предучилищна възраст (невропсихологична оценка). В: Сборник доклади от Конференция с международно участие "Съвременни предизвикателства пред педагогическата наука", СУ, 2015. с. 587 - 597.

От позиция на невропсихологичните механизми на графомоторните умения се анализират данни от изследването им при деца от предучилищна възраст. Състоянието на графомоторните функции е едно от условията, формиращи готовността за училищно обучение и има важно диагностично значение. Използваният метод „Графична проба“ оценява уменията на децата за усвояване и автоматизиране на серийна двигателна програма. Същите са част от езекутивните функции и имат връзка с развитието и активността на премоторните отдели на лява хемисфера. Резултатите показват както сходства, така и различия в състоянието на графомоторните умения при деца с типично развитие на една и съща възраст, което говори за силна вариативност в темповете на невропсихичното съзряване под влияние на социо-демографските фактори, в които се разиват децата.

45. Василева, Н. Динамика на фонемния гнозис при деца от предучилищна възраст. В: Сборник доклади от Международна конференция „Логопедична диагностика“. Албена, 2016. с. 39 – 55.

Състоянието на фонемния гнозис (фонемна дискриминация) е един от основните въпроси на логопедичната диагностика и терапия, тъй като дефицитите в него затрудняват ограмотяването на децата, особено уменията за писане. С помощта на авторска невропсихологична проба се изследва динамиката в развитието на фонемния гнозис при 365 деца с типично развитие от предучилищна възраст (4-6 години). Статистическият анализ на резултати формира извода, че периодът 4 - 6 години е особено чувствителен за морфо-функционалното съзряване на лявохемисферните темпорални отдели, отговорни за усъвършенстване на фонемните диференциации. Най-голямо нарастване на тези възможности се регистрира в микропериода 5 години. Въпреки положителната възрастова динамика, 30% от децата с типично развитие показват ниско равнище на развитие на фонемния гнозис при постъпване в първи клас, което може да се разглежда като индикация за бъдещи трудности в усвояване на писмената реч. В доклада са изнесени и нормативни данни за развитието на фонемния гнозис във всяка от възрастовите подгрупи (4, 5 и 6 години). Те позволяват всяко изследвано дете да бъде отнесено към една от трите нормативни скали: ниска, оптимална (типична) или висока норма.

46. Василева, Н. Тенденции на диагностиката в детската невропсихология. В: Сборник доклади от Международна конференция „Логопедична диагностика“, Албена, 2016. 307 – 316.

Представен е обзор на актуални аспекти на принципите и методите на невропсихологичната диагностика в детска възраст. Подчертава се нейната насоченост към разкриване на силните и слабите звена в развитието и динамиката на висшите психични функции при децата (гнозисни, праксисни, езикови). Подробно се анализират различията в съдържанието и методологията на невропсихологичната диагностика за деца и възрастни, произтичащи от липсата на единна теория за формиране на психиката. Изтъкват се и теоретико-методологичните противоречия в детската невропсихологична диагностика, основани на двата подхода към анализ на регистрираните данни – психометричен и качествен. Във връзка с това се очертават структурно-съдържателните специфики на диагностичните методи в двете основни школи по детска невропсихология – руска и американска. Специално внимание се обръща на необходимостта от прилагане на невропсихологични диагностични модели в логопедичната практика и тенденцията на сближаване на двете науки.

47. Vasileva, N., P. Petkov. Neuropsychological aspects of the Diagnostics and Therapy of the Language Developmental Disorders. In: ANNUAL of Konstantin Preslavsky University, Shumen, 2016. Vol. XX D, ISSN 1314-6769. pp. 33- 46.

Материалът разглежда мястото и ролята на невропсихологичния подход при анализ на симптомите на специфичните нарушения в развитието на детския език. Обсъждат се етапите на ранната отогенеза на висшите психични функции и основните принципи, на които те се подчиняват в своето формиране и динамика. Специално внимание е отделено на участието и мястото на различни кортикални отдели в развитието на езиковите функции. Описана е клинично-психологическа класификация на синдромите в психическата дизонтогенеза, изхождаща от промени в структурно-морфологичното развитие на детския мозък. От невропсихологични позиции се прави коментар на закономерностите на хемисферната специализация и влиянието им върху взаимодействието и интеграцията на гнозисните, праксисните и езиковите функции. Централно място в статията е отделено на анализ на следните въпроси: 1. необходимост от разработване на адаптиран към отделните възрастови етапи невропсихологичен тест, който да даде възможност за статистическо извеждане на нормативни критерии относно функционирането на гнозиса, практиката и езика при децата; 2. необходимост от включване на невропсихологичен подход и методи в структурите на логопедичната терапия.

48. Василева, Н. Мястото на вербалните асоциации в невропсихологичната оценка на децата. В: Сборник доклади от международна научна конференция „Предизвикателства и перспективи пред съвременната психология”. СУ, 2017. с. 93 – 100.

Невропсихологичната оценка в предучилищния период има за цел проследяване на състоянието и динамиката на основни психични функции в качеството им на маркери за специфични нарушения в ученето (дислексия). Невропсихологичните механизми на вербалните асоциации са близки до тези на бързото назоваване, считано за един от тези маркери, но липсват данни за тяхното функциониране. Представят се резултати от изследване на различни по характер вербални асоциации при деца от предучилищна възраст, развиващи се в различни демографски условия. С помощта на трифакторен дисперсионен анализ се оценява влиянието върху вербалните асоциации на факторите възраст, населено място и пол, от които най-голяма статистическа тежест има възрастовият фактор, следван от демографския. Формулираните изводи визират сензитивния характер на предучилищния период в развитието на асоциативните операции и водещото влияние на социалните фактори в контекста на взаимодействието им с биологичните такива. Функционалната връзка на отделните типове асоциации с конкретни региони от церебралния кортекс говори за по-ранно съзряване на темпорално-окципиталните и по-бавно формиране на премоторните мозъчни отдели. Анализът на вербалните асоциации има изразена диагностична и прогностична стойност, което прави метода подходящ при изследване на готовността за учене и за невропсихологична оценка при ученици с дислексична симптоматика.

49. Петков, П., Н. Василева, Ж. Жеков. Причини за нарушената номинация при лица със специфични езикови нарушения. В: *Годишник на ШУ „Еп. К. Преславски*”, Т. XXI D, 2017. с. 555 – 654.

Докладът е посветен на проблемите на номинацията (генерирането на думи), като един от ключовите дефицити при деца с нарушено езиково развитие. Разглежда се връзката на номинацията и семантиката в контекста на вербализиране на идеите и дисоциацията между тях в случаи на езиков дефицит (изпреварващо развитие на семантиката). Подчертава се, че важно условие за процеса на именуване са връзките между семантичните, граматическите и фонологичните особености на думите. Коментират се литературни данни от проучвания, които показват, че лицата със специфично езиково нарушение разбират значенията на много думи, които се затрудняват самостоятелно да генерират особено в случаи, в които те са извън реален контекст. Истинският проблем не е свързан с погрешно актуализиране на думи, а с ограничен или бавно постижим достъп до много от тях. Формулираните изводи се основават на факта, че интензивността на асоциациите между семантичните, граматичните и фонологичните характеристики на думите са ограничени или бавно се обработват в паметта на децата с езиково нарушение.

50. Петков, П., Н. Василева, Ж. Жеков. Овладяване на думи в предучилищна възраст в случаи на специфични езикови нарушения. В: *Годишник на ШУ „Еп. К. Преславски*”, Т. XXI D, 2017. с. 565 – 573.

Обобщава се литературна база данни от изследвания на лексикалното придобиване при деца в предучилищна възраст със специфично езиково нарушение (СЕН). Представени са усреднени стойности за възрастовото съотношение между появата на първите думи и словосъчетания и коефициента на невербална интелигентност при деца с типично и деца с нарушено езиково развитие. Подробно се коментират резултати от експериментални проучвания на англоезични автори относно усвояване на нови думи, лексемен състав на фразите и дължина на изказването при деца със СЕН. Специално внимание се обръща на факта, че наблюдаваните трудности са свързани не с натрупване на лексика, а с реализиране на морфосинтаксични трансформации. Коментират се и данни за връзката между усвояването на нови думи от децата и начина на тяхното представяне (позиция в изречението, наличие на морфологични и граматични трансформации). Представеният материал има важно информативно значение за логопедичната диагностика и терапия.

51. Петков, П., Н. Василева, Ж. Жеков, Т. Иванова. Изследване на фонологичните операции при ученици с дислексия. *Научна конференция “Психологията с лице към социалните проблеми”, 22-23 ноември 2018 година, София – Департамент психология, Институт за изследване на населението и човека, БАН (под печат)*

Целта на представеното изследване е оценка на състоянието на фонологичните операции при ученици с дислексия на развитието от трети клас на масовото училище. Обект на изследване са 30 ученици, огледално разпределени в две групи: с дислексична симптоматика (15 ученици) и без данни за трудности в ученето или други комуникативни нарушения (15 ученици). Използвани са методи (проби) за оценка на фонологичните операции, сред които: преобразуване на думи чрез запазване на фонемния състав, образуване на нови думи чрез премахване на първи звук, допълване на липсваща фонема в думи, фонологична диференциация на сходни по състав думи чрез съотнася към контекст. Статистическата обработка на резултатите доказва голямата роля на семантиката и контекста за развитието и функционирането на фонологичните операции. Анализират се някои особености специфики във фонологичната преработка при ученици с дислексия, които позволяват да бъдат изведени конкретни препоръки към съдържанието и подходите на логопедична терапия. Визира се необходимостта от по-широко присъствие на фонологични по съдържание задачи в учебните програми на началните класове, което би подпомогнало развитието на металингвистичните операции както на дислексиците, така и на децата без доказани трудности в ученето.

52. Петков, П, Н. Василева, Ж. Жеков, Т. Иванова. Съпоставяне на фонемно – графемните и графемно - фонемните операции при ученици с дислексия. Научна конференция “Психологията с лице към социалните проблеми”, 22-23 ноември 2018 година, София – Департамент психология, Институт за изследване на населението и човека, БАН (под печат)

Целта на проучването е сравнителен анализ на фонемно-графемните и графемно-фонемните трансформации при ученици с дислексия и такива без обучителни трудности. В изследването участват две огледални по възраст и пол групи ученици: 15 с диагноза за дислексия и 15 без данни за комуникативни нарушения. Проверява се съотнасянето на чути към написани реални думи, на чути към написани логатоми, което позволява оценка на фонемно-графемните трансформации. Обратно, графемно-фонемните трансформации се проверяват с помощта на задачи за четене на логатоми и четене на думи с различен шрифт. Статистическата обработка (t-test и ANOVA) показва наличие на значими различия между групите по изследваните критерии. Регистрираните дефицити се използват като база за перпоръки към логопедичната практика и подбора на развиващи упражнения, целящи подобряване състоянието на графемно-фонемните трансформации.

53. Skodras, A, E. Nari, E., N. Vasileva (2018). Internet addiction – Video gaming and Attention Deficit Hyperactivity Disorder among School Children. Научна конференция „Психологията с лице към социалните проблеми”, 22-23 ноември 2018 година, София – Департамент психология, Институт за изследване на населението и човека, БАН (под печат)

Материалът е в съавторство с гръцки докторант и обобщава актуални литературни данни за връзката между зависимостта от Интернет и видеогрите при ученици с дефицит на внимание и хиперактивно разстройство (ADHD) и начините за сътрудничество между учители и родители. Коментират се негативните последици (физиологични и психологични) за децата с хиперактивен синдром от постоянното занимание с компютри извън ситуацията, в които те се използват като образователно средство. Изнасят се данни, че ученици с разстройства като ADHD, депресия и социална фобия са по-склонни да се пристрастяват към Интернет в сравнение с връстниците си. Коментира се изследване на германски автори, че деца с диагноза за хиперактивно разстройство два пъти често от средностатистическите ученици развиват зависимост от Интернет и видеоигри. В същото време ADHD е по-добър прогностичен фактор за развитие на подобна зависимост отколкото депресивните разстройства, при които честота е по-голяма. Изтъква се факта, че децата с хиперактивен синдром са в по-голяма зависимост от видеогрите, което налага задължително сътрудничество между родители и учители за нейната диагностика и преодоляване.